

eerd worden tot een natuurlijke identiteit die over nationale grenzen heen blijft voortbestaan. De herinnering aan een gemeenschappelijke oorsprong en leefruimte (de domus) ontkent een geweld dat alleen maar als 'archaisch' omschreven kan worden: 'De aan de macht gekomen homo re-domesticus zaait dood in de straten al schreeuwend: jullie behoren niet tot mijn huis! Hij neemt de gast in gijzeling. Hij achtervolgt al wat migreert. Hij stopt het in zijn kelders, legt het diep in zijn laagvlakten in de as. Dat is geen oorlog, hij verwoest', schrijft Jean-François Lyotard (p. 148). De Joegoslavische oorlogen, de Rwanda-moorden, maar ook de Afghaanse crisis kunnen in termen van een perverse ideologische re-domesticatie beschreven worden: de vrije wereld, het dar-al-islam (huis van de islam), het bloedbroederschap,...

Omdat de ethische crisis zich vanuit de familierelaties, vanuit de domus (het huis, de familie) ontwikkelt, spelen de seksuele differentie en het generatieverschil een doorslaggevende rol. De eerste vorm van politiek concentreert zich op de vragen rond seksualiteit en traditie. Het geslachtelijk verschil is voor Hegel de centrale as waarlangs de ethische crisis zich voltrekt. Het is van belang om te begrijpen waarom de figuur van die crisis een vrouw is. Hegel noemt de vrouw 'de eeuwige ironie van de gemeenschap' en maakt daarmee duidelijk dat de crisis nooit helemaal opgelost kan worden. De crisis tussen het natuurlijke leven (de domus) en de wet van de gemeenschap (de polis) manifesteert zich het duidelijkst rond het moment van de dood. Antigone vertegenwoordigt volgens Hegel de solidariteit met de doden. Om dit te begrijpen is het nodig om eerst dieper in te gaan op het vrouw-zijn van Antigone. Antigone is niet alleen vrouw, ze is ook zuster. Het vrouwelijke in de figuur van de zuster heeft het hoogste intuïtieve besef van wat ethisch is, aldus Hegel. Alle andere relaties – dochter, moeder en vrouw – zijn voor Hegel ethisch minder zuiver omdat ze ongelijkheid en hiërarchie (moeder, dochter) of begeerte (echtgenote) impliceren. In de relatie tot haar dode broer Polyneikes is Antigone een zuiver ethisch wezen.

De verschillende ethische posities die de man en de vrouw innemen gaan voor Hegel terug op de verschillende relaties die man en vrouw hebben met de singulariteit. Of nauwkeuriger geformuleerd: de verschillende ethische posities gaan terug op de mogelijkheid die aan de vrouw gegeven is, maar aan de man ontnomen, de mogelijkheid om een andere

Mamma Medea
TOM LANOYE, GERARDJAN RIJNDERS,
HET TONEELHUIS FOTO: PHILE DEPREZ

singulariteit, een ander individu in zich te dragen, de mogelijkheid van de zwangerschap en de geboorte. Omdat de man geen leven kan geven is zijn enige werk met betrekking tot het natuurlijke leven het werk van de dood: het doden en het offeren. Door de natuur heeft iedere sekse een wet toegewezen gekregen: de wet van het leven voor de vrouw en de wet van de dood voor de man. In de schoot van de familie, de band tussen man en vrouw, huist de goddelijke wet, de wet van de singulariteit, van de domus. Daartegenover staat de menselijke wet, de wet van het algemene en het universaliseerbare, dat door de staat wordt gerepresenteerd. Deze twee wetten worden gerepresenteerd door de 'oikos' enerzijds en de 'polis' anderzijds: het huis en de buitenwereld. De vrouw is de bewaakster van de 'oikos'. De man moet, wil hij zich tot volwaardig burger ontplooiën, op een bepaald ogenblik de 'oikos' verlaten en in de 'polis' binnentreden. 'De menselijke wet is de wet van de dag want zij is bekend, publiek, zichtbaar, universeel: zij beregelt niet de familie maar de stad, de regering, de oorlog; en zij is mannenwerk (vir). De menselijke wet is de wet van de man. De goddelijke wet is de wet van de vrouw, zij verbergt zich, zij begeeft zich niet in de openbaarheid (Offenbarkeit) die de man produceert. Zij is nachtelijk (...)', aldus Jacques Derrida in een commentaar op Hegel¹¹. Het snijpunt van het conflict tussen deze twee wetten is de dood. Wanneer de echtgenoot, de broer, de zoon sterft, verlaat hij het

rijk van de polis om terug te keren naar het rijk van de oikos, het rijk van de familie. Het is de familie die verantwoordelijk is voor de laatste eer die de dode bewezen kan worden: het begraven en het rouwen. Dit zijn de taken van de vrouw, aldus Hegel, want het begraven van de dode is hem terugschenken aan de schoot van de aarde. Wanneer die taak toevertrouwd is aan een zuster, omdat de man geen moeder en geen echtgenote heeft, dan voltrekken de begrafenisrituelen zich in hoogste sacraliteit. De daad van Antigone is met andere woorden de meest sacrale die een vrouw kan stellen. Maar het is tegelijk ook een misdaad omdat er omstandigheden zijn waarin de polis of de staat niet bereid is zijn autoriteit over de doden op te geven. Dat is voor Hegel het conflict in *Antigone*: Creon straft Polyneikes aan gene zijde van de dood om een voorbeeld te stellen in naam van het algemene belang van de polis. Maar wat voor Creon een politieke straf is, is voor Antigone een ontologische misdaad: de schuld van Polyneikes tegenover Thebe is van een totaal andere orde dan de verantwoordelijkheid die Antigone voelt voor de singulariteit van haar broer. Dat beide personages ten onder gaan is voor Hegel een historische noodzaak: geen van beide wetten alleen is een voldoende antwoord op de ethische eis als dusdanig. Dat wil niet zeggen dat voor Hegel Antigone en Creon dezelfde ethische waarde hebben. Het is duidelijk dat voor Hegel Antigone een inzicht heeft in haar 'schuld', een inzicht dat aan Creon wordt ontzegd. Antigone weet dat ze zich schuldig moet maken opdat het rijk van de levenden en het rijk van de doden zich zouden verzoenen. Het besef van de ondergang van de twee posities is voor de geest een noodzakelijke stap om tot een nieuw ethisch bewustzijn te komen waarin individu en gemeenschap niet langer als onverzoebaar tegenover elkaar staan. Op die manier wordt het fatale einde van *Antigone* bij Hegel ingeschreven in een dialectische odyssee van de geest.

Conflict zonder oplossing

Hoe indrukwekkend en onderbouwd ook, het hegeliaanse dialectische schema dat de tegenstellingen doet opgaan in een hogere eenheid is een te probleemloze duiding van Sophocles' *Antigone*. *Antigone* (en de Griekse tragedie in het algemeen) is de encenering van een grotere catastrofe dan Hegel bevroedde. In navolging van Hans-Thies Lehmann probeer ik in wat volgt de Griekse tragedie te begrijpen als